

Edvard Kardelj: „Sećanja. Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957“

(NIRO »Radnička štampa« i »Državna založba Slovenije«,
Beograd, Ljubljana, 1980)

radivoj stepanov

Već samim naslovom opredeljena u pogledu prirode, karaktera i načina izlaganja, ova knjiga Edvarda Kardelja ispoljava duboko poznavanje osnovnih nacionalnih istorijskih tokova, s jasnom vizijom budućnosti, a isto tako, istovremeno, puno osećanje realnosti datog trenutka i mogućnosti koje svaka etapa i svaki korak savremene istorije pružaju za kretanje napred. Pisana bez prenatrpane afektivnosti i istoriografske ukočenosti, ona predstavlja onu vrstu specifične literature »koja nije samo memoarska, nego i kritička analiza određenih problema i događaja« (str. 9).

Izlaganje materije u knjizi strukturirano je u sedam poglavlja: *Na ostrvu Visu, Borba za priznanje narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, Privremena vlada i Konstituenta, Mirovni pregovori, Pripreme za obračun sa Jugoslavijom, Kominformovska 1948. godina, Borba na spoljnopoličkoj areni.*

U knjizi je dato i jedno poglavje koje nije memoarskog karaktera, ali je po naučnom i dokumentarističkom značaju u logici i kontekstu Kardeljevih *Sećanja*. Taj deo su: *Prilozi*. Knjiga sadrži i imenski registar.

Početnih sedam poglavlja, kao konzistentno i celovito istoriografsko kazivanje i izlaganje, sačinjavaju prvi deo knjige.

U obuhvaćenom periodu od 1944—1957. godine posebno su značajni periodi borbe za priznavanje narodnooslobodilačkog pokreta i ustavno-političko kosstituisanje nove Jugoslavije, Kominforma 1948. i kosstituisanje nesvrstanosti kao koncepta naše spoljne politike.

Priznavanje narodnooslobodilačkog pokreta i ustavno kosstituisanje nove Jugoslavije bili su politički, diplomatski i pravno veoma složeni i dugotrajan proces, ali od vitalnog interesa za uspešno dovršenje narodnooslobodilačkog rata i revolucije, kao i za kasnije mesto nove Jugoslavije u međunarodnim odnosima. Vezujući svoje interese za kvislinske formacije, kralj i emigrantska vlada bili su najžešći protivnici NOP-a, čija je međunarodna afirmacija najavljivala kralju i emigrantskoj vladi državničku i političku smrt. Odlučujući momenat u promeni politike zapadnih saveznika prema NOB-u, u prvom redu, bio je nesumnjivi vojni uspeh NOVJ u 1943. i odluke II zasedanja AVNOJ-a.

Na toj liniji našlo se i slanje zvanične anglo-američke vojne misije u Vrhovni štab NOV i POJ, a i kasnije insistiranje svih saveznika na sporazumu između NKOJ-a i kraljevske vlade. U takvim političkim prilikama, juna 1944. na ostrvu Visu, gde je »posle nemačkog padobranskog desanta na Vrhovni štab u Drvaru« (19) bio smešten Vrhovni štab, Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije, AVNOJ i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, kao i razni drugi organi i društveno-političke organizacije, došlo je do razgovora između predstavnika NKOJ-a s drugom Titom na čelu i doktora Ivana Šubašića. Pored doktora Šubašića, u tim pregovorima su učestvovali još neki članovi londonske vlade. »Kao i za vreme pregovora o prvom sporazumu, i ovog puta Tito je otpočeo pregovore, a i stalno učestvovao u njima i stalno bio u kontaktu sa Šubašićem. Za tekuće razgovore i pogađanja, to jest za vođenje razgovora bio sam od strane našeg političkog rukovodstva zadužen ja, zajedno sa nekoliko naših drugova.

O sastavu regentskog veća vodila se dugotrajna diskusija. (...) Mi smo bili nepopustljivi u odluci da ne dozvolimo da regentsko veće postane značajniji politički faktor koji bi se mogao

mešati u bitne političke odluke vlade. (...) Pregovori su ipak bili teški. Na kraju smo se dogovorili tako da smo, u celini, svi bili zadovoljni rešenjem« (62).

Ustavno i političko kosstituisanje nove Jugoslavije izvršeno je nizom političko-organizacionih mera, a okončano donošenjem Ustava FNRJ od 31. 1. 1946. godine. »Iskustva iz narodnooslobodilačke borbe bila su nam tu veoma pouzdan vodič, i to ne samo vodič u pogledu organizacije administracije, nego i u pogledu osnovnih postavki Ustava. (...) Nije ovde mesto da ulazim u podrbonu analizu našeg prvog ustava, ali neki egzakti analitičar bi mogao otkriti ceo niz suštinskih razlika između našeg i tadašnjeg sovjetskog ustava. I upravo ta činjenica, a i činjenica da su se u nas i u praksi stvari razvijale — bar mnoge, ako ne sve — u pravcu koji je već bio utvrđen u Ustavu, bila je jedan od faktora koji je podstakao Staljina za napad na Jugoslaviju. On je još od završetka rata bio nezadovoljan našim unutrašnjim razvojem. Toga, svakako, ne bi bilo da smo mi — kako nam prebacuju neki apriorni kritičari našeg sistema kao staljinističkog sistema — u potpunosti prihvatili koncept i sadržinu sovjetskog ustava i da je naš razvoj išao putem razvoja sovjetskog sistema« (77—8).

Kominformovska 1948. godina otvorenih političkih napada na Jugoslaviju i KP Jugoslavije nije došla slučajno. »Ako čovek pogleda ceo razvoj odnosa između dve partije od Prvog zasedanja AVNOJ-a i mahinacija koje je počeo Ždanov na sastanku u Jelengori, pa sve do kulminacije sukoba sa Staljinom, onda se jasno vidi da je Staljin celo to vreme u svojoj glavi nosio kako da likvidira samostalnost i nezavisnost Titove Jugoslavije« (127). Napadi Kominforma su farisejski optuživali Jugoslaviju da vodi neprijateljsku politiku prema SSSR-u i zemljama narodne demokratije.

Na sve pretnje i optužbe koje su stizale na adresu KP Jugoslavije, njenog rukovodstva i socijalizma koji se izgrađivao u Jugoslaviji odgovarano je »energичnim ne«, a onima koji su nas kritikovali, prebacivali smo da ne poznaju »dovoljno naše uslove, jer, inače, ne bi mogli pisati takve očigledne neistine« (128). »Verovanje u vodeće nosioce one ideologije kojoj smo i sami pripadali ugašeno je, tako reći, preko noći. Preživljavao sam mučnu unutrašnju krizu, koju sam preboleo tek posle nekoliko meseci. Nije to bilo kolebanje u pogledu opredeljenja u celoj stvari. Odluku o tome doneo sam već prvi dan. Jer uvek mi je istina bila vodeći princip, a ono što je Staljin radio sa nama bilo je toliko puno tako očiglednih neistina i kleveta da bi čovek morao samog sebe dovesti u položaj podlaca ako bi podržao takve laži i klevete. (...) Glavni problem za sve nas bilo je pitanje uzroka takvih pojava u socijalističkom društvu. Nismo bili naivni, nismo mislili da će socijalizam živeti bez konflikata, jer smo i sami još ranije doživljavali konflikte sa Staljinom. Međutim, niko od nas, bar ne ja, nije mogao ni pomisliti da konflikt može dobiti tako čudovišne razmere i oblike.

I tako smo posle tih dugotrajnih zajedničkih diskusija došli do zaključka da su tu glavnu ulogu odigrala, a da i ubuduće takvu ili još goru ulogu mogu odigrati, dva momenta, dva uzroka: prvo, deformacija Komunističke partije koja se identifikovala sa državnim aparatom, čak sa policijskim aparatom. Na taj način, princip proleterske države pretvorio se u princip diktature jednog čoveka i aparata oko njega. Drugi uzrok, cenili smo, u tome je što su mase radničke klase odvojene od vlasti, i to odvojene od svih oblika vršenja vlasti, čak su im oduzeta i ona prava koja je radnicima dao prvi oblik Sovjeta radničkih i seljačkih deputata. Radnik je postao neke vrste najamni radnik države« (132, 3, 4).

U godinama neposredno posle rata a pogotovu u vreme sukoba s Kominformom, Jugoslavija još nije imala sasvim jasan i čvrst koncept spoljne politike. Spoljnopolitički stav izražen u politici nesvrstanosti nije imao još svoju oformljenu fizionomiju. Trebalo je najpre, i između ostalog na tom polju, konsolidovati diplomatsku službu. Docijnje, u vremenu koje je usledilo, a to je 1949. godina, »mi smo već izradili svoj koncept spoljne politike« (142). Na četvrtom zasedanju Generalne skupštine OUN, koje je održano u Njujorku od 20. 9. do 10. 12. 1949. godine, Kardelj na generalnoj debati, 26. septembra, kritikuje postojanje blokova i borbu za podelu sveta na blokove i interesne sfere. On takođe izražava zalaganje Jugoslavije za međunarodno prihvatanje principa aktivne miroljubive koegzistencije, koja neće biti samo *modus vivendi*, nego i aktivna saradnja među narodima. Založio sam se, takođe, za nezavisnost i ekonomsku i političku slobodu svih naroda, za pravo svih naroda da sami izaberu svoje društveno uređenje, protiv nametanja društvenog uređenja jedne zemlje drugim narodima itd. To su, u stvari, bila već osnovna načela politike nesvrstavanja« (142).

Svoja sećanja na susrete s poznatim istorijskim ličnostima i savremeniciima, maniom staloženog i odmerenog čoveka i mislioca, Kardelj iznosi objektiviziranjem ličnih impresija i razmišljanja, iako bi u ponekom slučaju i primeru, na temelju osvedočenih iskustava, opravdano mogao da bude isključiviji.

Sećajući se Staljina, Kardelj napominje da »ono što je od Staljina napravilo Staljina kakvog danas poznajemo, to nije njegova glupost, ograničenost, kako govore neki ljudi koji ne znaju pravi tok sovjetske revolucije, nego njegov cilj i njegovi metodi, a pre svega njegov cilj. U Staljinovoj glavi nije bilo socijalizam — iako je, u stvari, iskreno stajao na pozicijama socijalizma — nego socijalistički imperij. (...) Osim toga, Staljin je bio

krajnje vlastoljubiv čovek. Ceo sistem je gradio na sili i snazi policije i administracije. Pri tome, uvek sam imao utisak da ta želja za vlašću ne izlazi toliko iz želje same po sebi, nego iz straha da bi svako pomeranje u sistemu koji je Staljin gradio moglo da znači slom celog sistema i katastrofu za revoluciju» (122—3).

Iz susreta s Mao Ce-tungom Kardelj je poneo utisak da je kineski vođa revolucije »na neki čudan način, i skeptik i optimist istovremeno« (155). Slušajući, u razgovoru, Mao Ce-tungove teze, Kardelj u njima nije video ništa drugo do »filozofiju strpljenja, filozofiju orijentacije na sopstvene snage...« (156).

Kardelj iz susreta s De Golom navodi da je to bio ljubazan čovek, ali da je u sebi nosio određenu dozu lične sujete. Na primer, De Gol i pored opširnih pohvala za narodnooslobodilačku borbu izbegavao da pomene Titovo ime. »Takav stav je bio tipičan izraz njegove lične sujete, jer nije podnosio da neko drugi u pokretu može biti njemu jednak ili slaviji od njega« (86). I tako dalje.

Stiče se utisak kad se pročita taj prvi deo knjige, »da ste doplovili do ušća jedne tihe, ali ogromne i snažne rijeke. Nema hirovitih virova i vodopada, nema brzaka i preterane buke. Ima, međutim, toliko dubine i sile koja neumitno dubi korito i vuče naprijed, ali na jedan staloženi i ubedljivi način koji, naprosto, plijeni i fascinira« (OKO. 21. veljače — 6. ožujka 1980., 17).

Drugi deo knjige (*Prilozi*) nije memoarskog karaktera (delimično su to dokumenta, delimično izvodi iz Kardeljevih ranijih radova). *Prilozi* su došli kao rezultat Kardeljevih napomena da se »provere i utvrde datumi i mesta pojedinih događaja, da se navedu puna imena i identifikuju ličnosti, da se tekste dopuni i detaljnije objasni tok nekih događaja, provere pojedine činjenice itd.« (14) u sećanjima. Svaki od priloga iz drugog dela vezan je za odgovarajuća mesta iz prvog dela knjige. *Prilozi*, dakle, ne diraju u sadržinu *Sećanja*. Oni ne dopunjuju i ne koriguju *Sećanja*. *Prilozi* samo argumentuju ili »u nekim slučajevima objašnjavaju, i to podacima iz zvaničnih statističkih publikacija i iz drugih verifikacionih izvora ili zvaničnim državnim i partijskim dokumentima ili navođenjem već poznatih i potvrđenih istorijskih činjenica« (15).

Prilozi, kojih ima trinaest, obuhvataju period i tematiku koja je zahvaćena i *Sećanjima*. Posebno je karakterističan i, daka-ko, aktuelan prilog *Samoupravljanje*. Navodeći u *Sećanjima* da samoupravljanje nije došlo kao posledica sukoba sa Staljinom, već, naprotiv, da je samoupravljanje imalo za posledicu sukob sa Staljinom, Kardelj zapravo ističe tvrdnju o prirodnom rađanju samoupravljanja u samoj jugoslovenskoj socijalističkoj revoluciji i razvoja samoupravljanja kao njene direktne tradicije i kontinuiteta.

Sada se istražuje »u čijoj je glavi došlo do ideje o samoupravljanju, a u stvari, do toga je došlo u samoj revoluciji« (223). »... Svaka prava revolucija masa je zapravo najneposredniji oblik samoupravljanja. Takva je sila i naša revolucija. Već je nastanak partizanskih odreda bio izraz samoprve revolucionarne volje masa. U toj samoupravnoj revolucionarnoj akciji nastali su i organi narodne vlasti. (...) Prema tome, samoupravljanje nije nastalo tek posle revolucije, nego u samom toku te revolucije, u narodnooslobodilačkoj borbi i u revolucionarnim aktima narodne vlasti« (232). »Samoupravljanje se u Jugoslaviji rodilo u vreme narodnooslobodilačkog rata i od samog početka je bilo jedan od faktora i oblika socijalističke revolucije« (232). Prema tome »... naše samoupravljanje ne vodi poreklo tek od Zakona o samoupravljanju iz 1950. godine, kada je ono i formalno-pravno uvedeno kao dominantni oblik razvoja socijalističkih proizvodnih odnosa« (233).

Imenskim registrom, kao posebnim prilogom, čitalac se upućuje na pouzdan podatak i puniju informaciju o svim ličnostima koje se pominju u *Sećanjima*.

Naposletku treba napomenuti da rad na ovoj knjizi Kardelj nije obavio do kraja. To, međutim, ne umanjuje nimalo vrednost i značaj onog što je u njoj napisano. Jer i onim što je dato u ovoj knjizi, iznesen je zaokružen, sadržinski i tematski povezan tekst kao integralno i objektivno sagledavanje vremena i istorijskih prilika u kojima je Kardelj i direktni učesnik. Ta knjiga istovremeno potvrđuje da čovek vredi upravno onoliko koliko je dao generaciji kojoj pripada svojom stvaralačkom aktivnošću, bilo gde i na bilo koji način.

Životni stil i ljudsko ponašanje

dragan koković

Stil života je u današnjim društvenim naukama predmet mnogih teorijskih rasprava, a sve češće se javljaju i konkretna istraživanja. Tako se otvara jedno veliko istraživačko polje za predstavnike različitih društvenih nauka — filozofe, ekonomiste, a posebno sociologe i psihologe, koji moraju mnogo činiti i uraditi da se ova kategorija teorijski odredi i formalizuje, poput nekih drugih socioloških kategorija.

Stil života smatra se jednim od nejasnijih i neodređenih problema. On je povezan s ljudskom delatnošću i ponašanjem, a kao što znamo, »ponašanje« je predmet mnogih naučnih disciplina.

Iako je stil života interdisciplinarni pojam, upravo zbog toga još uvek ne susrećemo njegove jasne odredbe, već se on više predstavlja opisno i ilustrativno. Većina autora stil života povezuje sa zadovoljavanjem ljudskih individualnih potreba i pod njim se najčešće podrazumeva organizacija života van rada, dakle u vanrednom vremenu, uzimajući pri tom u obzir ciljeve i vrednosne orijentacije subjekata. Ipak, u pravu su mnogi autori koji smatraju da ne treba proučavati stilove »raznih čovekovih aktivnosti usmerenih na zadovoljavanje njegovih potreba, ali pri tom je najčešće ispušten pokušaj da se stil života odredi kao specifična celina ljudskog ponašanja, kao osnovna izvorna orijentacija koja povezuje niz obrazaca ponašanja koji se ispoljavaju u ljudskoj svakodnevnici.¹

Stil života je povezan s načinom zadovoljavanja potreba, s izborom različitih mogućnosti, a taj izbor, naravno, zavisi od određene ljudske, životne orijentacije. U tom smislu V. Pešić definiše stil života kao »skup obrazaca, ponašanja u sferi zadovoljavanja potreba, i ciljeva pojedinaca koji kao određena ponašanja celine izražavaju njihovu osnovnu životnu orijentaciju, a bivaju uslovljeni objektivnim uslovima života pojedinaca, odnosno društvene grupe kojoj pripadaju. Najkraće se može reći da stil života predstavlja tip ili način zadovoljavanja ličnih potreba pojedinca, pod grupnim (i klasno-sojnim) uslovima društvenog života«.²

Iako uočava razliku između stila i načina života, pomenuti autor ne izvodi jasnu razliku između ovih pojmova. Mada stoji na stanovištu da način života obuhvata »totalnu egzistenciju čoveka«, odnosno način privređivanja, životnu orijentaciju i stil života, ipak na kraju konstatuje da će se ovi pojmovi upotrebljavati i koristiti kao sinonimi.³

Međutim, ako je već konstatovano da je stil života samo »stratum« koji podrazumeva određene obrasce ponašanja, koji čine specifičnu orijentaciju zadovoljavanja ljudskih potreba, onda se nešto što je manje opšte identifikuje, odnosno upotrebljava kao sinonim za opštiji pojam koji predstavlja celokupnu životnu i društvenu egzistenciju čoveka. Upravo zbog toga smatramo da pomenuta definicija stila života sadrži dosta onoga što se podrazumeva pod načinom života.

Već smo napomenuli da se stil života najčešće povezuje sa socijalno-psihološkom stranom načina života i orijentisan je prevashodno na svakodnevno ponašanje ljudi. Njegovi pokazatelji su: odnos čoveka prema radu, potrošnji, dokolici, način zadovoljavanja potreba, odnos prema svojoj i drugim socijalnim grupama. On uključuje vrednosne orijentacije, poimanje smisla života. »Pored interesa, stil života je druga bitna karakteristika po kojoj se slojevi međusobno razlikuju. Kao i interesi, životni stilovi proističu pre svega iz specifičnosti društvenih položaja, ali ne samo iz njih. Na formiranje životnih stilova različitih slojeva utiču još: tradicijom nasleđena shvatanja iz ranijih društava o značaju i ugledu određenih slojeva i odgovarajućih zanimanja (na primer, shvatanje o manuelnom radu), vladajući sistem vrednosti koji utiče na društveno rangiranje postojećih slojeva, tj. njihovog ugleda itd.«⁴

Negativne stavove prema manuelnom radu najpotpunije je izložio Veblen u svojoj knjizi *Teorija dokoličarske klase*, u kojoj kaže da za sticanje i očuvanje poštovanja ljudi nije dovoljno posedovati samo bogatstva i snagu, već se treba prema radu odnositi s prezirom, jer »ima malo ljudi iz boljih klasa koji ne podležu instinktivnoj odvratnosti prema vulgarnim oblicima rada... Još od vremena grčkih filozofa pa do danas, izvestan stepen dokoličarstva i oslobađanja od svakog dodira s takvim proizvodnim procesima, koji neposredno služe svrhama svakodnevnog ljudskog života, priznati su od strane misaonih ljudi kao preduslov za valjan ili lep, ili čak besprekoran ljudski život. U očima svih civilizovanih ljudi, dokoičarski život je, kako sam po sebi tako i po svojim posledicama, lep i oplemenjivajući.«⁵

Veblen nam ne govori samo o tadašnjoj etici rada, već i na izvanredan način, s mnogo detalja, slika stil života dokoličarske klase, koju karakterišu maniri lepog ponašanja, poslednja moda u oblačenju, nameštaju, kočijama, igrama, sportovima i luksuznim životinjama kao što su psi i trkaći konji. »Prefinjeni ukusi, maniri i životne navike, vrlo su korisni dokaz plemenitog porekla: jer, dobro vaspitanje zahteva vremena, vežbanja i troškova, te ga zato ne mogu postići oni koji svoje vreme i energiju moraju da posvete radu.«⁶

Veblen govori i o razmetljivoj potrošnji. Po njemu, domaćinstva koja raspolazu visokim dohotkom, da bi održala svoj prestiž, žele to da dokažu skupocenim kupovinama, odnosno izdacima. Veblenovi stavovi su i dalje aktuelni, mada su ta raz-